

Píše Jan Wiendl

(E*forum, 03. 04. 2024)

V pozůstalosti básníka, prozaika, esejisty a žurnalisty **Josefa Hory** (8. července 1891, Dobříň - 21. června 1945, Praha), uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, se nachází dosud nepublikovaný drobný dokument, pocházející z konce třicátých let 20. století.

Jeho vznik je spojen se zájmem psychiatra a psychologa **Františka H. Kafky**, autora četných odborných děl (*O duševně chorých v lidské společnosti*, 1930; *O psychologickém výzkumu v kriminologii*, 1933; *Ochrana duševního zdraví prací, odpočinkem a zábavou*, 1934, aj.) a ředitele Zemského ústavu pro choromyslné. Kafka (nar. 28. dubna 1894 v jihočeské Volyni) se profiloval jako odborník zabývající se řadou oblastí psychiatrického a psychologického výzkumu (biologická konstituční psychologie, psychosomatika, charakterologie, duševní hygiena aj.). Po okupaci Československa nacisty byl činný v odboji, v jím řízeném ústavu ukrýval vysílačku, po vyzrazení byl zatčen a 4. října 1941 v Praze popraven. Po květnu 1945 byl Univerzitou Karlovou, jejímž byl absolventem, in memoriam jmenován docentem.

Do širokého okruhu jeho zájmů spadaly též otázky týkající se problematiky umělecké tvořivosti. Věnoval se jim zvláště od poloviny třicátých let, kdy na dané téma realizoval řadu přednášek pro odbornou i širší kulturní obec. I jejich prostřednictvím si vytvářel základ pro vznik knižní práce nazvané *O umělecké tvořivosti*, v níž se pokusil z psychologického a estetického hlediska shrnout a typologizovat různorodé zdroje umělecké, zvláště pak slovesné tvořivosti. Kniha byla vydána v únoru roku 1938 jako 20. svazek řady *Ars*, kterou vedl v nakladatelství Orbis prof. Bohumil Markalous, prozaicky činný pod pseudonymem Jaromír John. Edici založil roku 1924 jako sbírku vědeckých rozprav o umění a řídil ji do roku 1948.

V knize, rozvržené do sedmi kapitol a vrcholící výsledky o vztahu psychologické a biologické zákonitosti tvůrčí osobnosti, se Kafka zaměřil na aspekty tvorby chápané jako práce, na funkční vztahy tvorby a osobnosti inspirované funkčně estetickým konceptem pražské strukturální školy, na roli podvědomí jako duševní aktivity; dále se pokusil charakterizovat strukturu tvůrčí osobnosti, vliv snění a snu na tvůrčí práci apod. Vracel se zde jak k excerpčním děl starších autorů světové literatury (Baudelaire, Flaubert, Gide, Goethe, Hebbel, Hugo, Kleist, Kubin, Nietzsche, Rilke, Rolland, Strindberg, Tolstoj, Wagner aj.) i domácí provenience (zvl. Březina, Masaryk, Šalda), opíral se ale také o názory současných evropských autorů (Breton, Papini, Picasso ad.). Základním pilířem jeho výzkumu však bylo široké spektrum soudobých českých a slovenských literátů, výtvarníků, hudebníků a dramatiků (K. J. Beneš, Josef Čapek,

Jakub Deml, Helena Dvořáková, Otokar Fischer, Vlastislav Hofman, Svetozár Hurban Vajanský, Růžena Jesenská, Peter Jilemnický, Jaromír John, Edmond Konrád, Eduard Leda-Lederer, Marie Majerová, Bohuslav Martinů, Bohumil Mathesius, Otakar Nejedlý, S. K. Neumann, Vítězslav Nezval, Jakub Obrovský, Gabriela Preissová, F. S. Procházka, Vlastimil Rada, Jan Slavíček, Emil Svoboda, Václav Špála, Zdeněk Štěpánek, Anna Marie Tilschová aj.), které oslovoval zvláště formou dotazníků.

S organizací přednášek na téma umělecké tvořivosti a s prosbou o pomoc s rozesláním dotazníku se Kafka obrátil také na vedení pražského ústředí československého PEN klubu, jehož aktivity se opíraly rovněž o uvádění podobného typu přednášek, které realizoval Kafka. Připravil sérii šesti otázek, které představitelé PENu (v té době pražskému PENu předsedala Anna Marie Tilschová) rozeslali řadě svých členů, rovněž tedy i Josefu Horovi; v nedatované obsílce (asi 1937) se uvádělo:

„Klub P.E.N. / P. T. / Hodláme uspořádati po Novém roce přednáškové večery, k nimž by se přimkly debaty. Prvním večerem má býti přednáška primáře / Dr. Frant. Kafky: Tvůrčí síla podvědomí. / K této přednášce je však třeba, aby k doplnění materiálu z cizích literatur sešlo se také dostatečně příspěvků z řad našich spisovatelů a umělců výtvarných i hudebních. Proto přikládáme dotazník a prosíme ty, kdož se hodlají zúčastniti, aby laskavě co nejdříve zodpověděli otázky a zaslali je přímo na adresu přednášejícího Dr. Frant. Kafky, Praha II, u Karlova č. 460. Není nutno zdůrazňovati, že každý zodpoví jen ty otázky, na něž si přeje dáti odpověď. Přesné datum večírku bude dodatečně sděleno. / Klub P.E.N. v Praze.“

Následovaly otázky Františka H. Kafky:

„Dotazník / 1) Jaký význam má podvědomí (resp. vědomí) pro Vaš tvůrčí proces? / 2) Prožil jste někdy na počátku nového tvůrčího údobí výjimečné stavy (zážitky), kdy převzalo podvědomí dočasné vedení? (vize, extatické stavy, zasnění, úzkosti, vtíravé představy aj.)? / 3) Používáte příležitostně k iritaci svých tvůrčích sil nějakých opojných (omamných) prostředků (alkohol, morfium, kokain, hašiš, drogy aj.)? / 4) Hrají sny úlohu ve Vaší tvůrčí činnosti? Jakého obsahu jsou Vaše sny? Změnil se během let jejich obsah? / 5) Znáte i výjimečné zážitky neodvislé na tvůrčím procesu? (Zážitky neočekávaného, jiná citová vzrušení, afekty sexuální zážitky, stavy duševní únavy, fyzické vyčerpanosti, předtuchy, tzv. telepatické zážitky aj.)? / 6) Velmi cenný byl by podrobný popis Vašeho tvůrčího procesu.“

Josef Hora na tyto otázky odpověděl. V archivu LA PNP se nachází jak rukopisný zápis jeho odpovědí, tak jeho strojopisný přepis, pořízený buď Zdenou Horovou, básníkovou chotí, nebo spíše pořadatelem jeho díla Antonínem Matějem Píšou. V knize *O umělecké tvořivosti* však František Kafka cituje i takové Horovy odpovědi, které reagují na jiný typ otázek, než jaké formuloval výchozí dotazník. Zda jde o výsledek další korespondence mezi psychologem a básníkem, či o výsledek jejich osobního setkání, nelze doložit. Vedle parafrází a citací Horových odpovědí z dotazníku, který uvádíme níže, Kafka mj. v knize zaznamenal tyto Horovy výroky, které básník uvedl

pravděpodobně v dopisech či formou osobní výpovědi, dokumenty či doklady tohoto postupu se však bohužel nedochovaly.

V kapitole *Psychická struktura tvůrčí osobnosti* Josef Hora „s nelíčenou otevřeností“ ve reflexi své cesty do Itálie líčí formou Kafkovy parafráze tvůrčí akt, který „*mu přináší opojení, rozkoš, trýzeň, zmnoženou fantazii, ale každému tvůrčímu stavu předchází neklid, jakási inkubační doba se stavy netrpělivosti a těkání*“. Dále Kafka básníka přímo cituje: „*Tu vystupují kdes z nitra lidské zkušenosti vzpomínky, dávné dojmy z přírody, z života erotického, a hledají společného jmenovatele. Je to stav tápání, stav člověka, který oslepl, a ještě nevidí druhými orgány. Básníkovo tušení, že nadchází chvíle, kdy se v něm zhmotní, ztvární oblak představ, co se podobá v mnohém procesu erotickému. Básník miluje věci, protože je chce mít pro sebe, jen pro sebe, protože je chce vidět jinak než druzí*“ (s. 62–63). V oddíle věnovaném funkci zrakových vjemů v imaginaci tvůrce autor cituje básníkovu vzpomínku na rozvíjení zrakových vzpomínek z jeho cesty do Itálie, zhmotněné posléze ve verších stejnojmenné sbírky: „*Pamatuji se na úžasnou radost, když jsem vyčerpal ve verších takový záblesk a lítost, když se mi nenaskytla forma a prudká představa zmizela nevyužitá. To byl stav úplného opojení, silného pocitu, plnosti života tvořivé aktivity*“ (s. 84).

Důvod, proč nebyl text hlavní dochované Horovy odpovědi Kafkovi A. M. Píšou zařazen do nějakého z patřičných svazků Horova díla, které realizoval mezi roky 1949 a 1961, není znám. Jakkoli se text dotýká obecnějších otázek (vlastní) poetiky, k nimž se Hora vracel častěji, formuluje zcela osobité vhledy, které se nekryjí s výsledky žádného s tehdy publikovaných (v rámci knižního díla i časopisecky) textů. Lze se jen domnívat, že možnou překážkou k publikaci textu mohlo být např. angažmá PEN klubu – organizace v padesátých letech komunistickým režimem sice tolerované, ovšem pochopitelně neprotežované.

Na výše položené otázky, které Kafka prostřednictvím PEN klubu rozeslal, tedy Josef Hora reagoval takto:

1) *Jistá část tvůrčího procesu probíhá nesporně podvědomě. Sám rytmus básně je mnohdy diktován z podvědomí, než zvolen. Báseň vzniká ve chvíli, kdy zkušenosti, zážitky, dojmy zapadlé pod práh paměti, a odpočívající tam, se dostanou do pohybu, aniž si básník uvědomoval, jakým popudem. Někdy ovšem i přímým zásahem vůle. Ale už fakt, že si jen matně vzpomínám na okolnosti, za nichž začínám psát báseň, mě přivádí k přesvědčení, že podvědomí je velkým básníkovým vůdcem – někdy ovšem i svědkem.*

2) *Rozumím-li dobře slovům „na počátku nového tvůrčího údobí“ jako době, kdy se v básníkově krystalizuje nová kniha, nový básnický záměr, pak bych řekl z praxe: V r. 1924 jsem byl v Itálii, jen tak změnit vzduch, nadýchat se nového prostředí. Teprve měsíc po návratu jsem pojal plán, vyslovit svůj dojem z cesty lyricky. Ale byly to zatím v mysli jen útržky pohledů na moře, římské ulice, laguny, ruiny, obrazy – všecko bez perspektivy. Až jednoho večera (bylo teplé září, vlažné večery s pohledy do*

zahrad za mým bytem) se mi vrhnuly všechny italské dojmy do mysli, daleko svěžeji než za mé cesty. A tu jsem začal bez zámyslu, bez plánu psát, někdy 2, 3 básně za večer, až opět vidina Itálie a jejího jasu ve mně zešedivěla, takže poslední báseň už zůstala nedopsána. Ale ten měsíc, co jsem knihu psal, zcela lehce, jako by mi ji někdo diktoval, se mi do italského motivu vtělila všechna moje smyslovost, celá má vnímavost. V takových chvílích vznikají verše zcela nechtě, spontánně, jako když tryská pramen z podzemního, přeplněného jezera. To, řekl bych, nejsou ani vzpomínky, nýbrž jakési opožděné (a teprve úplné) vidění druhým zrakem. Jakási korespondence podvědomí s uměleckým zámyslem, jenž vznikl jeho tlakem.

3) Alkohol piji, ale nikdy při literární práci nebo před ní. Užívání drog považuji za nesmysl a slabost.

4) 5) Sny ze spánků si většinou nepamatuji. Někdy zbude po nich celková atmosféra, jež působí na bdělý stav. Kdysi se mi zdálo, že scházím ze skal nad mořem dolů na pobřeží. Mezi stromy se kmitá nesmírně jasné nebe a voda, vzduch je pln nápovědí, očekávání, budí smyslově syté představy citového rozdychtění. Ten sen mi znova a znova vstupuje do mysli a zabarvuje zvláště chvíle, kdy se ve mně krystalizují lyrické pocity. Jinak vím málo o svých snech. Někdy se v nich obrážejí úzkostné stavy tíhy, jindy zas lehkosti a uvolnění. Pamatuji se však, jaké kouzelné stavy jsem prožíval kdysi, když jsem se uzdravoval z horečné nemoci. Vítr z otevřeného okna, slunce, vnikající do pokoje vzdutou záclonou, čisté obrysy stromů za oknem, to vše působilo na mě jako příliv života - vždy znova si na to mimoděk vzpomínám jako na nějaké poselství.

6) To je asi pro činného literáta nejtěžší otázka. Schází pro její přesné zodpovězení kontrolní orgán, protože stav tvůrčího vzruchu zabírá člověka celého, neodehrává se v pojmech, nýbrž imaginací, jež vyrůstá z podvědomí, a jejíž obrazy jsou krystalizací mimorozumových sil. Koncentrace při tvoření se uskutečňuje za cenu sebezapomenutí. Obsah skutečnosti mizí, aby byl přeměněn v slovo, jehož náleží opájí básníka. Přitom má básník najednou - na chvíli - pocit moci nad věcmi, nad životem, jako by jeho práce uskutečňovala něco nesmírně závažného a důležitého. Je to pocit zrychlení a zintenzivnění životního proudu.

www.ipsl.cz